

JAARBOEK

VAN HET

EUROPEES

GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN

PENNINGKUNDE

20

17

INHOUDSTAFEL

Verantwoordelijken van het EGMP	I
Afdelingen van het EGMP	II
Verslag van de AV van het EGMP FV (27/V/2017)	VII

J. (Hans) LEYTEN

The coins of the Hindu period of Indonesia – the Hindu Sumatran and Hindu Javanese coins, their origin, weight and symbols in an historical context	1
---	---

LUC VANDAMME & Raf VAN LAERE

Prijsmedaillen van de architectenfamilie Stoop	69
--	----

Jan MOENS

Nieuw licht op de Belgische 1-frankstukken geslagen tijdens WO I in Birmingham (GB)	79
---	----

LUC VANDAMME

Aanwezigheidspenning van de <i>Algemeene Nederlandsche Maatschappij</i>	85
---	----

LUC VAN EECKHOUDT

Laurent-Joseph Hart (Antwerpen 1810 - Brussel 1860) – De meest vermaarde portretmedailleur uit de regeerperiode van Leopold I	95
---	----

Laurens AERNOUT

Variaties in het randschrift van de 5 frank Leopold I, type 'gelauwerd hoofd' (1832-1844)	151
---	-----

Hendrik VAN CAELENBERGHE

Twee opmerkelijke <i>kortes</i> voor Karel V	155
--	-----

Huguette TAYMANS

Prins Karel bezoekt Gent op 15 juni 1929 161

Luc VANDAMME & Didier VANOVERBEEK

Armand Bonnetain en de Luxemburgse 5 frank 1949 171

René WAERZEGGERS

Bedevoartpenningen met betrekking tot de ‘Zwarte Madonna’
van Halle 185

Luc VAN EECKHOUDT

De ontmoeting van Dominicus en Franciscus: de *Abbraccio* –
een 19de-eeuwse Romeinse medaille 197

Arnaud GRISPEN

Gouden medailles van de *Expo 1958* in Brussel en hun pochetten –
enkele onbekende zeer zeldzame varianten 201

Aankondiging

Nieuwe prijs van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor
Numismatiek 204

Recensies

Jean-Claude MARTINY & Theodoor GODDEERIS, *Maria van Bourgondië, gravin van Vlaanderen 1477-1482. Historische en numismatische studie van de muntslag in Brugge* – René WAERZEGGERS (m.m.v. Harry DEWIT), *Leuven in metaal vereeuwigd* (11 delen) – Willy GEETS, *De Mechelse muntslag van Filips de Schone in context (1485-1494)* 205

VARIATIES IN HET RANDSCHRIFT VAN DE 5 FRANK LEOPOLD I, TYPE ‘GELAUWERD HOOFD’ (1832-1844)

Laurens AERNOUT

DIT KORT ARTIKEL HANDELT over het deel van de munt dat verzamelaars doorgaans enkel aandachtig bekijken om uit te maken of het om een A- of een B-type gaat. We bedoelen de rand, en meer bepaald het randschrift van de munt. Maar bij enkele munttypes hebben die een eigen interessant verhaal. Eén ervan zullen we hier behandelen, nl. de positie van de ster in het hol randschrift *DIEU PROTEGE LA BELGIQUE* ★^[1] van de 5 frank type ‘gelauwerd hoofd’ van Leopold I, gegraveerd door Braemt en geslagen van 1832 tot 1844.

Zoals gezegd, dragen deze stukken een hol – ook wel ‘verdiept’ genoemd – randschrift, dat zowel in positie A als B voorkomt (hetzelfde type heeft een randschrift in reliëf voor de jaren 1847 t.e.m. 1849; dit komt enkel voor in positie A). De posities A en B zijn omzeggens even courant, maar er bestaan wel zeldzame stukken waarbij de ster ★ van het randschrift overlapt met de beginletter *D* van *DIEU*; er zijn zelfs exemplaren gekend waarbij de ‘dwaalster’ tussen de woorden *DIEU* en *PROTEGE* is terechtgekomen (zie de onderstaande foto’s):

Ster overlapt met de linkerkant van de D

Ster overlapt met de rechterkant van de D

Ster tussen DIEU en PROTEGE

[1] Strikt genomen staat er ook nog een op de rand; we laten dit buiten beschouwing.

Om dit fenomeen te begrijpen, moeten we even stilstaan bij de manier waarop randschriften toen werden aangebracht. Dit gebeurde met de zgn. Castaing-machine, genoemd naar de uitvinder ervan^[2]. Vereenvoudigd gezegd, bestond de gebruikte techniek erin dat de munt werd gerold tussen twee evenwijdige latjes, elk met een lengte van (minstens) de halve omtrek van de munt. Deze latjes droegen elk een helft van het aan te brengen randschrift, in gespiegelde letters in reliëf. De afstand tussen de beide latjes was exact gelijk aan de diameter van de munt, maar op plaatsen waar zich een letter in reliëf bevond, was die afstand dus iets te klein, waardoor de vorm van de letter in de rand werd geperst, en op die manier een hol randschrift tot stand kwam. Het principe wordt vandaag trouwens nog altijd toegepast, bv. voor de rand van de stukken van € 2.

De randschriftlatjes zelf werden geproduceerd met behulp van patrijzen met het randschrift zoals dat op de muntrand voorkwam, dus met gewone (*lees*: niet-gespiegelde) holle letters. Onderstaande foto^[3] geeft het voorbeeld van de patrijs met de legende *LA BELGIQUE* ★; let op de positie van de ster ★. Het Penningkabinet bezit trouwens een gelijkaardige patrijs met de legende *DIEU PROTEGE*.

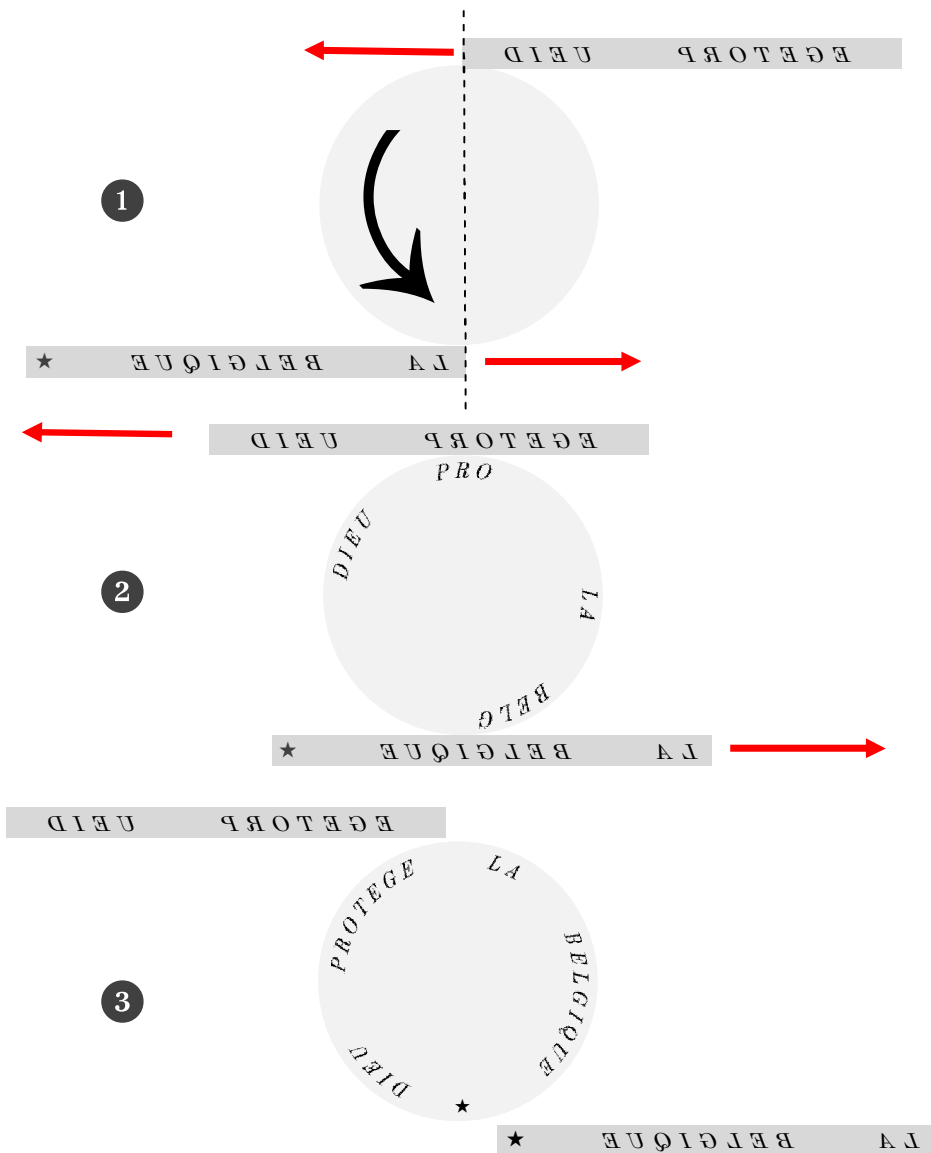
Patrijs voor het randschrift LA BELGIQUE ★

Overigens kon het randschrift worden aangebracht op zowel een nog blank muntplaatje als een al geslagen munt. Aangezien het hierbij niet uitmaakte of deze laatste met de voorzijde naar boven of naar beneden in de machine werd ingevoerd, verklaart dit waarom randschriften zowel in positie A als B voorkomen, en in gelijke aantallen.

[2] Jean Castaing was een Frans ingenieur die leefde ten tijde van Lodewijk XIV. Zijn techniek voor het aanbrengen van een randschrift werd vanaf 1686 toegepast op Franse gouden en zilverstukken, en zou – mits een aantal verbeteringen door Philippe Gengembre zoals het gebruik van een stoomturbine om de machine aan te drijven ter vervanging van mankracht – in gebruik blijven tot het tweede kwart van de 19de eeuw.

[3] Met dank aan het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

De onderstaande figuren geven een schematische voorstelling van de werkwijze; de rode pijlen geven de bewegingsrichting aan van de latjes en de munt(flan)^[4].

Figuur 1 toont de begintoestand; merk op dat de 'staart' resp. de 'kop' van de beide evenwijdige latjes exact tegenover elkaar zijn gepositioneerd. In figuur 2 is de tekst al nagenoeg voor de helft in de rand geperst. In figuur 3 is het proces afgewerkt, en heeft de munt een compleet en hol randschrift gekregen.

^[4] Met dank aan Jan Moens voor de tekeningen, waarbij de tekst langsheen de rand van de munt(flan) vanzelfsprekend de tekst op de rand zelf moet voorstellen.

Met deze schematische voorstelling kunnen we ook inzien wat er gebeurt indien een latje bij het begin niet exact juist is gepositioneerd. In dat geval wordt vanzelfsprekend de volledige tekst ervan verschoven t.o.v. de correcte positie. Concreter gezegd, is het dus bij de besproken 5-frankstukken niet alleen de ster uit het randschrift die zich verplaatst, maar wel degelijk de volledige tekst *LA BELGIQUE* ★.^[5]

Dit is effectief ook wat we vaststellen als we de reeds getoonde munten met de ‘dwaalster’ wat meer in detail bekijken. De volgende foto toont onderaan de afstand tussen de *E* van *PROTEGE* (positie aangegeven door de gele lijn) en de *L* van *LA* (de rode lijn links) zoals die normaal moet zijn; op de foto bovenaan zien we dat de afstand heel wat groter is, waarbij de verschuiving vanzelfsprekend van toepassing is op alle letters van *LA BELGIQUE* ★, met inbegrip dus van de ster ★, die daardoor terecht komt ter hoogte van de *D* van *DIEU*.

Op de munt in kwestie is de verschuiving in werkelijkheid ongeveer 9 mm groot, maar andere waarden zijn natuurlijk mogelijk (zie de foto's p. 1). Bovendien is deze productiefout – want dat is het tenslotte, reden waarom ze niet is opgenomen in onze *Catalogus van Belgische Numismatische Uitgiften* – niet beperkt tot één enkel jaartal: momenteel heb ik deze fout reeds gezien op stukken van 1832, 1833 en 1835; maar aangezien het productieproces werd gebruikt tot in 1844, is het *a priori* niet uitgesloten dat ze zich ook heeft voorgedaan bij stukken met jaartal 1834, 1838 en/of 1844^[6]. In 1847 is de Munt van Brussel dan overgestapt op muntpersen met een randring (zgn. *virole brisée*), waarbij het randschrift (in reliëf) werd aangebracht tijdens het slaan van de munt zelf, en dergelijke fouten zich voortaan niet meer konden voordoen.

^[5] Op de figuur is de rode tekst verschoven, maar ook de zwarte tekst kan verschuiven; zo bestaan er Franse 5-frankstukken met randschrift *DIEU PROTEGEA FRANCE* ★, door het overlappen van de laatste letter van *PROTEGE* met de eerste letter van *LA*. En van Maria Theresia bestaan er ½ ducatonen waarvan de helft van het randschrift ondersteboven staat (*JUSTITIA ET VILNEMENTO*), maar dat is een ander verhaal, waarvan de lezer met de hierboven gegeven uitleg evenwel gemakkelijk zelf de oorzaak kan reconstrueren.

^[6] Lezers die een dergelijk stuk bezitten, wordt verzocht een foto of scan van de rand te mailen aan de auteur op Aernout_laurens@hotmail.com